

Reactienota

Ontwerp programma Erfgoed 2025-2028

Inleiding

De Provincie Fryslân heeft het Ontwerpprogramma Erfgoed (2025-2028) opgesteld.

Op 8 mei 2024 heeft Gedeputeerde Staten hiermee ingestemd. Het programma lag van 23 mei t/m 4 juli (zes weken) ter inzage in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). Het programma is ook gepubliceerd op de website van de Provincie Fryslân.

Er zijn binnen de termijn acht zienswijzen ingediend. Een aantal zienswijzen geven aanleiding tot een gewijzigde vaststelling.

Ook is het beleid op verzoek gepresenteerd aan de Provinciale Commissie Landelijk Gebied (PCLG). Er was geen formele aanleiding voor een advies, maar een opmerking heeft geleid tot een wijziging.

Verder heeft het Platform Fryske Tsjerken een advies ingebracht wat aanleiding gaf tot wijziging.

Tot slot zijn er enkele correcties gemaakt voor schrijf- en stijlfouten.

Verwerking zienswijzen

De acht zienswijzen, opmerking van de PCLG en het advies van het Platform Fryske Tsjerken zijn verschillend van strekking en worden daarom apart beantwoord in deze reactienota.

Vaststelling

De reactienota is op 10 september vastgesteld door Gedeputeerde Staten (GS). Na vaststelling door GS is de reactienota toegezonden aan alle indieners van de zienswijzen.

Hoofdstuk 1 Beantwoording van de zienswijzen

Nummer 1

Inzender:	Inwoner
Onderwerp:	Militair Erfgoed
Leidt tot wijzigingen:	Ja, onder programmalijn 1 wordt militair erfgoed toegevoegd onder het actiepunt Kennis delen en actueel houden via Cultuurhistorische Kaart (CHK) en interactie”
Verwijzing docbase:	02267206

Samenvatting zienswijze

Inzender mist de aandacht voor het militaire erfgoed. Dit na alle inspanningen afgelopen jaren rondom o.a. Atlantikwall en ontwikkelingen Kornwerderzand in verband met de vernieuwing van de Afsluitdijk. Ook omdat het om rijksmonumenten gaat zoals o.a. de Kazematten.

Antwoord

- Primair zien we de provinciale aandacht voor militair erfgoed als onderdeel van onze algemene erfgoedtaken. Voor zover het de Afsluitdijk betreft, zien we dat als onderdeel van het lopende werk aldaar.
- We zien de laatste jaren meer aandacht voor militair erfgoed. De Rijksoverheid komt bijvoorbeeld met een visie op de Atlantikwall. Het Rijk heeft diverse partijen, waaronder de provincie Fryslân, hierbij geconsulteerd. In het vervolgtraject wordt gekeken hoe provincies, gemeenten en het Rijk hierin samen gaan werken. De provincie Fryslân blijft dus betrokken.
- Provincie Fryslân draait actief mee in de aanpak voor de Afsluitdijk en heeft inzet geleverd voor een visie op Kornwerderzand, waar militair erfgoed onderdeel van is. Bij planrealisaties wordt vanuit het team Ruimtelijke Kwaliteit adviesinzet geleverd.
- Bij omgevingsvergunningaanvragen voor rijksmonumenten in het buitengebied worden specifieke monumentenadviezen gegeven. Dit geldt ook voor militair erfgoed voor zover ze rijksmonument zijn.
- De cultuurhistorische kaart van de Provincie Fryslân heeft een kaartlaag ‘vestingwerken’. We werken aan een update van de kaart. Daarbij wordt de kaartlaag ‘vestingwerken’ omgezet naar ‘militair erfgoed’ om zo ruimte te bieden voor een breder pallet aan informatie. Daadwerkelijk toevoegen van nieuwe informatie is mede afhankelijk van de beschikbaarheid van gegevens van derden zoals bijvoorbeeld het Rijk.

Nummer 2

Inzender: Steunpunt Monumentenzorg, St. Alde Fryske Tsjerken, St. De Fryske Mole, St. Monumentenwacht Fryslân.

Onderwerp: Verzoek tot volledige indexering op de boekjaarsubsidie en onderbesteding subsidieplafond regeling Monumenten (SuMo)

Leidt tot wijzigingen: Nee

Verwijzing: docbase: 02268941

Samenvatting zienswijze

1. Verzoek tot volledige in plaats van gedeeltelijke indexering op de boekjaarsubsidie voor de vier basisinstellingen van het erfgoed. De afgelopen jaren zijn de kosten voor materialen en arbeid in de sector sterk gestegen. Zonder volledige indexatie kunnen niet meer alle producten die de provincie van deze vier instellingen afneemt doorgang vinden en niet meer alle gestelde provinciale doelstellingen bereikt worden.
2. Indieners uitten hun zorg dat afgelopen jaar het subsidieplafond van de Subsidieregeling voor Monumenten (SuMo) niet bereikt is. Terwijl uit onderzoek van Hylkema Erfgoed en Fenicks (in opdracht van de provincie), blijkt dat er de komende tien jaar nog € 770 miljoen extra nodig is voor het restaureren van-niet woonhuismonumenten. Nog los van de groei door het aanwijzen van nieuwe Rijksmonumenten en funderingsproblematiek als gevolg van klimatologische omstandigheden.

Antwoord

1. Volledige indexatie in plaats gedeeltelijke indexatie voor gestegen kosten

Volgens de financiële beleidslijn van de provincie Fryslân wordt jaarlijks o.b.v. de meest recente cijfers van het Centraal Planbureau (CPB) het indexpercentage van het volgende boekjaar bepaald. Voor de boekjaarinstellingen wordt gerekend met het gemiddelde tussen de verwachte loonstijging en de verwachte prijsstijging. De boekjaarinstellingen kregen de volgende index afgelopen twee jaar:

2023	3,3% standaard indexatie
2023	1,85% extra indexatie door een compensatie van het Rijk voor de hoge inflatie in 2022
2024	4,1% standaard indexatie
2025	3,35% standaard indexatie (volgt voor 2025)

Redenen om niet extra te indexeren, naast de standaard CPB-index zijn:

- Het is geen taak van de provincie om elk tekort bij een boekjaarinstelling te financieren. De provincie mag van de instellingen een zekere mate van ondernemerschap verwachten bij het omgaan met dit soort omstandigheden.
- De provincie Fryslân krijgt van de Rijksoverheid (en overige derden) een standaardindexatie op de inkomsten in het provinciefonds (accres). De afgelopen jaren was dit onvoldoende om de volledige inflatie van alle kosten die de provincie moet maken, te dekken. De provincie heeft daardoor zelf ook minder middelen beschikbaar.

- De weerstandsratio van de provincie Fryslân ligt momenteel lager dan de minimale stand van 1,4. Bestuurlijk is afgesproken om eerst te zorgen dat deze weerstandsratio weer boven de minimale stand komt, voordat er nieuwe afspraken rondom extra financiële inzet gemaakt kunnen worden.
- De provincie Fryslân wil geen precedent scheppen. De provincie Fryslân keert subsidie aan circa 60 boekjaarinstellingen. De provincie trekt één lijn naar deze instellingen en die afgesproken lijn is om geen extra indexatie/compensatie te geven.

Dit betekent voor de boekjaarinstellingen, als zij geen andere mogelijkheden hebben om inkomsten elders te verhogen of kosten te besparen, dit ertoe kan leiden dat de instellingen minder activiteiten kunnen leveren voor dezelfde middelen als voorheen. Het is aan de provincie om te bepalen welke activiteiten nog gesubsidieerd worden en voor welke omvang om de provinciale doelen te bereiken. De instellingen dienen voor de nieuwe periode 2025-2028 een meerjarenplan in. Bij het gesprek over deze plannen in het najaar van 2024 wordt hier verder bestuurlijk en/of ambtelijk over gesproken.

2. Niet volledig bereiken van het subsidieplafond Subsidieregeling Monumenten, extra middelen voor restauratie nodig i.v.m. veranderend klimaat en aanwijzing nieuwe Rijksmonumenten

Onder programmalijn 2, het actiepunt voor het uitvoeren van de subsidieregeling monumenten en programmalijn 4, het actiepunt groen erfgoed onderdeel maken van de subsidieregeling monumenten, staan een acties vermeld om te voorkomen dat geld dat bedoeld is voor restauraties blijft liggen namelijk:

- Verhoging subsidiepercentages (ook in verband met inflatie)
- Vereenvoudiging van kaders binnen rechtmatigheid. De evaluatie van de huidige regeling staat gepland voor eind 2024, begin 2025.
- Groen erfgoed wordt toegevoegd aan de regeling.

Naast bovengenoemde maatregelen had de onderbesteding ook te maken met de marktomstandigheden zoals vermeld in bijlage B bij het programma onder “personeelsschaarste” en “prijsstijgingen”. Er is een tekort aan vakmensen in de bouw- en restauratiesector. Tevens is er sprake van flinke prijsstijgingen op materiaal, personeel en energie waardoor de prijzen oplopen. Voor eigenaren is het hierdoor lastiger om hun eigen financiële aandeel voor een restauratie op te brengen.

De zorg rondom de restauratieopgave die er nog ligt, tezamen met de zorg rondom extra vraag i.v.m. het veranderde klimaat en ontstane schades, delen wij. Gezamenlijk vanuit de Provincies (IPO) is er een *Eindrapport restauratieopgave niet-woonhuisrijksmonumenten* opgesteld door Hylkema Erfgoed en Fenicks rondom de restauratieopgave die er nog ligt. Hier worden ook de extra schades die ontstaan zijn uit klimatologische omstandigheden geadresseerd. Op dit rapport wordt lobby ingezet door de provincies via het IPO voor het kamerdebat dit najaar. Met als doel om de restauratiemiddelen op landelijk niveau proberen te verhogen.

Verder is nog relevant dat de Provincie Fryslân ook momenteel een subsidiemogelijkheid kent voor funderingsonderzoek in het veenweidegebied.: [Subsidieregeling Funderingsonderzoek Fries Veenweidegebied | Fryslan](#).

Verder zal het onderwerp nog nadere aandacht krijgen bij de uitvoering van het actiepunt “visie ontwikkelen op integratie van erfgoedwaarden bij de opgaven” vanuit programma 1. Dit is ook een agendapunt voor de vernieuwing van de Povi. Bij de erfgoedwaarden worden ondermeer UNESCO, Rijksmonumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten genoemd. Onder deze ruimtelijke opgaven vallen onder meer de klimaatopgave, bodem en water.

Ook vanuit het Rijk wordt aandacht besteed aan dit onderwerp. Zo organiseert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een workshop 'erfgoed in de klimaatstresstest' in Fryslan. Deze staat gepland voor 24 oktober 2024.

Nummer 3

Inzender: Stichting Alde Fryske Tsjerken (SAFT)

Onderwerp:

1. Beheer van meer kerkhoven vanuit ensemblewaarde kerk en kerkhof
2. Prijsstijgingen en grenzen van de organisatie terwijl er i.v.m. vrijkomende kerken een groot beroep op de Stichting wordt gedaan

Leidt tot wijzigingen: Nee.

Wel zal in de komende actualisatie van de structuurvisie Grutsk op 'e Romte de ensemblewaarde van kerken en kerkhoven worden benoemd.

Verwijzing: docbase: 02274545

Samenvatting zienswijze

1. SAFT vraagt aandacht voor de ensemblewaarde van kerkhoven en kerken. Idealiter zou de Stichting meer kerkhoven willen beheren, maar dit vergt capaciteit waar nu de middelen niet voor zijn
2. Prijsstijgingen versus grenzen van de organisatie terwijl er i.v.m. vrijkomende kerken een groot beroep op de Stichting wordt gedaan. Daarom heeft SAFT samen met de overige instellingen in de zienswijze 2.1 gevraagd om volledige indexering van subsidiebedragen

Antwoord

1. Wij waarderen dat SAFT aandacht heeft voor de ensemblewaarde van kerkhoven en kerken. Bij de provincie zijn momenteel geen mogelijkheden voor extra financiering (zie ook antwoord onder nummer 2.1). Wij hebben bij collega's geïnformeerd over de mogelijkheden voor Subsiestelsel Natuur en Landschap voor de kerkhoven (SNL). Kerkhoven zijn nu niet opgenomen in de SNL-regeling en dat lijkt op de langere termijn ook niet te gaan gebeuren. Als het om monumentale graven of cultuurhistorisch terrein gaat, is soms subsidie uit de subsidieregeling monumenten mogelijk (restauratie rood- en groen erfgoed). Sinds dit jaar is groen erfgoed aan de subsidieregeling monumenten toegevoegd. Daarnaast zal in de komende actualisatie van de structuurvisie Grutsk op 'e Romte de ensemblewerking van kerkhoven en kerken worden benoemd. Graag wijzen wij u op het samenwerkingsverband Noordergraf van de provincies Fryslân, Drenthe en Groningen. Samen met de Rijksuniversiteit Groningen is er een benadering ontwikkeld voor het omgaan met kerkhoven en begraafplaatsen in de drie noordelijke provincies.
2. Zie antwoord zienswijze bij 2.1.

Nummer 4

Inzender:	De Fryske Mole (DFM)
Onderwerp:	<ol style="list-style-type: none">1. Vraag om verhoging van de subsidie voor de activiteit 'onderhoud/instandhouding molens'2. Vraag om verhoging van de subsidie voor de activiteit 'laten malen van de molens'
Leidt tot wijzigingen:	Ja, aanpassing financiële tabel in hoofdstuk 5 door de boekjaarsubsidie voor St. De Fryske Mole met € 14.000,-- te verhogen en de het structurele matchingsbudget voor de subsidieregeling monumenten met € 14.000,-- te verlagen.
Verwijzing: docbase:	02270914

Samenvatting zienswijze

1. Een groot deel van de provinciale boekjaarsubsidie voor DFM betreft een aanvulling op de rijkssubsidie voor het onderhoud/instandhouding van de molens (SIM-subsidie). Deze provinciale bijdrage aan instandhouding ontvangt elke moleneigenaar in de provincie en betreft 15% van de subsidiabele onderhoudskosten in aanvulling op de SIM. Het Rijk heeft in verband met prijsstijgingen op materiaal en arbeid de SIM verhoogd per molen van € 60.000,- naar € 72.500,-. De provincie is voor dit onderdeel rijksvolgend en heeft om die reden haar Subsidieregeling voor Monumenten (SuMo) aangepast. Moleneigenaren kunnen voortaan max. 15% van € 72.500 ofwel € 10.875 ontvangen uit de SuMo. DFM vraagt als enige partij deze onderhoudssubsidie niet aan via de SuMo, maar ontvangt deze via een boekjaarsubsidie omdat het 42 molens in één keer betreft. Daarom vraagt DFM de provincie hun bijdrage ook te verhogen. Dit betekent een verhoging van € 14.000,- per jaar; 42 molens maal de extra kosten van € 12.500, maal 15%.
2. Daarnaast vraagt DFM om extra middelen voor de activiteit het 'laten malen van de molens'. Dit omdat de kosten voor met name het verzekeren en de veiligheid van de molenaars enorm gestegen zijn. Zonder extra bijdrage kunnen de molens niet meer worden verzekerd en zal er minder gedraaid worden op de molens.

Antwoord

1. Wij honoreren uw verzoek om de onderhoudskosten per molen te verhogen volgend op de SIM-subsidie van het Rijk en volgens afspraken met het Rijk dat provincies 15% per molen bijdragen voor onderhoud. Mede omdat wij een gelijke behandeling voorstaan van moleneigenaren in de provincie en andere eigenaren die deze verhoging via de SuMo kunnen aanvragen.
2. Het betreft hier een vraag om extra middelen in verband met prijsstijgingen van een activiteit. Het antwoord in lijn is met het antwoord 2.1. Het is geen taak van de provincie om elk tekort of gestegen prijzen bij een boekjaarinstelling te financieren. De provincie mag van de

instellingen een zekere mate van ondernemerschap verwachten bij het omgaan met dit soort omstandigheden.

3. De weerstandsratio van de provincie Fryslân ligt momenteel lager dan de minimale stand van 1,4. Bestuurlijk is afgesproken om eerst te zorgen dat deze weerstandsratio weer boven de minimale stand komt, voordat er nieuwe afspraken rondom extra financiële inzet gemaakt kunnen worden.

Dit betekent voor de boekjaarinstantellingen, als zij geen andere mogelijkheden hebben om inkomsten elders te verhogen of kosten te besparen, dit ertoe kan leiden dat de instantellingen minder activiteiten kunnen leveren voor dezelfde middelen als voorheen. Het is aan de provincie om te bepalen welke activiteiten nog gesubsidieerd worden en voor welke omvang om de provinciale doelen te bereiken. De instantellingen dienen voor de nieuwe periode 2025-2028 een meerjarenplan in. Bij het gesprek over deze plannen in het najaar van 2024 wordt hier verder bestuurlijk en/of ambtelijk over gesproken.

Nummer 5

Inzender: Friese Waddeneilanden – Terschelling, Schiermonnikoog, Vlieland

Onderwerp:

1. Maritiem Erfgoed en Archeologie
2. Archeologische resten na 1450
3. Erfgoedparticipatie
4. Klimaatverandering

Leidt tot wijzigingen: Ja, opnemen toelichting maritiem erfgoed onder programmalijn 1.

Verwijzing: docbase: 02274882

Samenvatting zienswijze

1. Binnen de programmalijn archeologie lijkt beperkt rekening te worden gehouden met het maritieme erfgoed. Terwijl een groot deel van het provinciaal en gemeentelijk grondgebied uit water(bodem) bestaat. Het maritieme erfgoed is belangrijk voor de eilander cultuur en identiteit.
2. De eilanden vragen om meer aandacht voor archeologische resten na 1450 (Nieuwe Tijd), waaronder archeologie uit WOII.
3. Er is te weinig aandacht voor het uitvoeren van het Verdrag van Faro. Erfgoedparticipatie wordt ingezet als maatschappelijke waarde en belang van deelname door de samenleving.
4. Klimaatverandering geeft wateroverlast, verdroging en zeespiegelstijging. Dit leidt tot sluipende aantasting van het bodemarchief alsmede het gebouwde erfgoed op de Waddeneilanden. Graag meer aandacht voor dit specifieke aspect en rol van de Provincie hierin.

Antwoord

1 Maritiem Erfgoed en Archeologie.

In programmalijn 1 'erfgoed algemeen' staat aangegeven dat we willen onderzoeken welke rol we hebben ten aanzien van maritiem erfgoed. Dit onderwerp is ingegeven vanuit contacten met diverse belangenorganisaties die wijzen op de bijzondere betekenis van water- en vooral scheepvaart gerelateerd erfgoed. Het gaat dan niet alleen om gebouwd erfgoed maar ook om roerend erfgoed en ambachten. Dit actiepoint staat onvoldoende toegelicht en dit wordt naar aanleiding van de zienswijze aangevuld.

Verder heeft de provincie afgelopen jaren geïnvesteerd in kennis over maritiem erfgoed in de vorm van wrakken in de bodem van de Waddenzee en IJsselmeer. Wij hebben de ambitie om een betrouwbare 'stippenkaart' (incl. de Noordzee) te realiseren, samen met onze partners, waaronder de gemeenten van de Waddeneilanden. Deze stippenkaart moet informatief en richtinggevend zijn voor de ontwikkeling van beleid in het kader van de archeologische monumentenzorg.

Ter attentie wijze we op de manier zoals Noord-Holland (provincie en enkele gemeenten) hebben gereageerd richting het Rijk. [Gemeenten doen oproep aan minister voor behoud en onderzoek Maritiem Erfgoed - De Erfgoedstem](#)

2. Archeologische resten na 1450 o.a. WO II

In het programma wordt de focus gelegd op enkele provinciale archeologische thema's. Dit betekent niet dat de daar niet expliciet onder vallende archeologie onbelangrijk is. Een deel van de archeologie van na 1450 bevindt zich binnen archeologische terreinen die al in beeld zijn: dorpskernen, boerderijplaatsen en stins- en stateterreinen. De provincie streeft naar overeenstemming met gemeenten inzake archeologisch beleid. Wanneer de Waddeneilanden dit wensen, kunnen zij andere terreinen en thema's zoals WO-II op hun gemeentelijke archeologische beleidskaart plaatsen. Deze zullen na een update van de FAMKE ook via de provinciale website te zien zijn.

3. Verdrag van Faro

Onder programmalijn 1 staat onder het actiepunt "meer aandacht voor participatie, publieksbereik en ondersteuning vrijwilligers" toegelicht hoe en wat de provincie bijdraagt aan het Verdrag van Faro. Het Verdrag van Faro is pas net geratificeerd door het Rijk en betreft een werkwijze en een andere manier van werken/uitvoeren. Erfgoedparticipatie wordt door het Verdrag van Faro ingezet als maatschappelijke waarde en belang van deelname door de samenleving.

Deze wijze van werken krijgt met het hele stelsel, overheden en instellingen, aanvullend op elkaar, invulling de komende jaren. Wij zijn dan ook verheugd te horen dat u als gemeenten al bezig bent met het vormgeven hiervan. De provincie heeft, als overheid in de keten, regisserende, aanjagende, coördinerende en ondersteunende rol. Daarnaast hanteert de provincie in eigen projecten, waar mogelijk, de Faro werkwijze. Tot slot maken wij met de erfgoedinstellingen uit de provinciale basisinfrastructuur afspraken dat, waar van toepassing, de activiteiten op FARO werkwijze tot stand komen. De 'Fryske mienskip' vormt in onze ogen een sterke, al aanwezige, basis voor de werkwijze. In de praktijk zien we dan ook dat tal van instellingen al met de mienskip door-het-midden werken. Vaak ook ondersteund via provinciale middelen zoals het bestaande Iepen Mienskip Fonds.

4. Klimaatverandering

Zie voor gebouwd erfgoed naar de reactie onder zienswijze 2.2.

De provincie heeft zeker oog voor de nadelige gevolgen van sluipende aantasting van het bodemarchief als gevolg van klimaatverandering. Zo voert de provincie samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het zogenoemde Terpenproject uit. Bij dit project worden maatregelen genomen om de nadelige gevolgen van ploegen op terpen te verminderen, bij vrijwillige medewerking van de betreffende eigenaren en gebruikers. In het veenweidegebied concentreert de aandacht zich op de nadelige gevolgen die verdroging én vernatting op het bodemarchief kunnen hebben. De precieze gevolgen van klimaatverandering op de archeologie zijn in Fryslân nog niet in kaart gebracht. Het betreft bovendien een vorm van aantasting die nu formeel nog buiten de archeologische monumentenzorg valt omdat de aantasting niet een gevolg is van een bodemingreep/verstoring waarvoor een vergunning dient te worden verleend. Dit betekent dat het een situatie is waar de wet niet in voorziet en waarvoor een (bovenwettelijke) oplossing vooralsnog alleen in samenspraak met de verschillende overheden en belanghebbenden kan worden gezocht.

Nader onderzoek en overleg is nodig om te bepalen wat precies het probleem op welk soort terreinen is, wat daar de oplossing kan zijn en welke rol de provincie bij het treffen van maatregelen te vervullen heeft.

Aanvullend wijzen wij u op het landelijke programmabureau Erfgoeddeal. Hier zijn mogelijkheden om middelen aan te vragen voor het behoud en gebruik van erfgoed dat samengaat met grote ruimtelijke opgaven. Klimaatadaptatie is hier één van de programmalijnen. Gemeenten kunnen hiervoor zelf of in gezamenlijkheid een aanvraag doen. Gezien de unieke situatie met opgaven van de eilanden is het wellicht interessant om het gesprek met het programmabureau aan te gaan om mogelijkheden te verkennen. www.erfgoeddeal.nl.

Nummer 6

Inzender: Gemeente Harlingen

Onderwerp:

1. Knelpunten rondom capaciteit, kennis en kunde bij de overheden
2. Uitnodiging voor bestuurlijke kennismaking
3. Aantal onderwerpen die de gemeente met interesse van op de hoogte wil blijven (o.a. maritiem erfgoed, integraal en gebiedsgericht werken).

Leidt tot wijzigingen: Nee

Verwijzing: docbase: 02274813

Samenvatting zienswijze

1. Knelpunten rondom capaciteit, kennis en kunde bij de overheden. Naast het bestaande ambtelijk traject (Erfgoed en Overheid), zou Harlingen ook graag bestuurlijk onderling op de hoogte zijn en bestuurlijk met elkaar afstemmen.
2. Uitnodiging voor bestuurlijke kennismaking Harlingen en provincie Fryslân
3. Aantal onderwerpen die de gemeente met interesse volgt en van op de hoogte wil blijven (o.a. maritiem erfgoed, integraal en gebiedsgericht werken).

Antwoord

1. Knelpunten en bestuurlijke afstemming: een eerste bestuurlijk afstemmingsmoment is geagendeerd voor september en december 2024 via de VFG over Interbestuurlijk Toezicht (IBT) en samenwerking in de keten (Erfgoed en Overheid).
2. Een verzoek tot bestuurlijke kennismaking heeft u inmiddels al gedaan aan gedeputeerde Folkerts.
3. Via de ambtelijke en bestuurlijke afstemmingsmomenten blijven wij graag in gesprek met u en alle andere Friese gemeenten, onder andere over de door u genoemde onderwerpen.

Nummer 7

Inzender: Inwoner

Onderwerp: Belang van het historische molenerf ofwel de molepôle

Leidt tot wijzigingen: Nee
Wel zal in de komende actualisatie van de structuurvisie Grutsk op 'e Romte de ensemblewaarde van molen, molenerf en omgeving, worden benoemd.

Verwijzing: docbase: 02275013

Samenvatting zienswijze

Pleidooi om het belang van het historische molenerf/molepôle (de molen, molenaarshuizen en de bijbehorende cultuurhistorische landschapselementen) op te nemen in het programma erfgoed als ensemblewaarde om zo bij te dragen aan bewustwording en specifiek beleid.

Antwoord

We onderkennen deze ensemblewaarde. De provincie Fryslân wijst zelf geen monumenten aan, dit is een gemeentelijke of een Rijkstaak. Voor het aanwijzen/beschermen van deze ensemblewaarde als monument verwijzen wij u naar betreffende overheden. De provincie heeft wel een rol om te adviseren in zake ruimtelijke plannen. Vanuit onze structuurvisie Grutsk op 'e Romte adviseren wij gemeenten om een molenbiotoop op te nemen, mocht dit nog niet het geval zijn. In de komende actualisatie van de structuurvisie Grutsk op 'e Romte zal de ensemblewerking van molen, molenaarshuizen, cultuurhistorische landschapselementen en molenbiotoop worden benoemd.

De provinciale aandacht voor de molepôle zien wij verder als lopend werk in onze algemene erfgoedtaken. Voor rijksmonumenten in het buitengebied worden specifieke monumentenadviezen gegeven. Dit geldt dus ook voor molens, molenhuizen en eventueel overige inrichtingsaspecten.

St. De Fryske Mole is één van onze basisinstellingen voor erfgoed. Ook zij vragen aandacht bij de provincie voor het historische erf/molepôle, dus breder dan de molenbiotoop. Ook via deze lijn heeft het onderwerp onze aandacht. Wij kijken uit naar uw publicatie. We gaan daarna graag in gesprek om te kijken of er mogelijkheden zijn die passen bij de rol van de provincie om bij te dragen aan de bewustwording voor de molepôle.

Nummer 8

Inzender: Fries Erfgoed Collectief (FEC)

Onderwerp:

1. Gebiedsgerichte aanpak voor verduurzaming erfgoedensembles.
2. Aanvullingen van de programmatekst met begrippen en aantallen.
3. Aanpassing van de omschrijving en positie van de organisatie FEC.
4. Pleidooi voor het opstellen van een werkplan van Staten en Stinzen.
5. Pleidooi voor het opnemen van de grote transitieopgave in het groene erfgoed als gevolg van klimaatveranderingen.

Leidt tot wijzigingen: Ja. In hoofdstuk 1 zullen de urgente opgaven uit de omgevingsvisie specifiek worden benoemd. In hoofdstuk 2 worden de aantallen rijksmonumenten meer gespecificeerd en wordt het voorkomen van bijzondere gebieden zoals de parklandschappen bij Oranjewoud en Beetsterzwaag met ensembles van rood en groen erfgoed in de tekst opgenomen. Het actiepunt van het stimuleren van activiteiten erfgoed(monumenten)instellingen wordt verplaatst naar programmalijn 1 waarbij in de tekst het FEC correct wordt aangegeven. Binnen programmalijn 4 wordt in de tekst een toevoeging gemaakt over het benoemen van de grote transitieopgave in het groene erfgoed als gevolg van klimaatveranderingen. Ook zal worden aangegeven dat dit zal worden gekoppeld aan de relevante opgaven en bijbehorende programma's. In programmalijn 1 zullen, onder het nieuwe actiepunt "Erfgoed inzetten voor recreatie en toerisme", ook de staten, stinzen en buitenplaatsen worden benoemd.

Verwijzing: docbase: 02274810

Samenvatting zienswijze

1. Er ontbreekt in hfst. 1 een programmaonderdeel voor het verduurzamen, niet objectgericht maar gebiedsgericht, door het benoemen van erfgoedensembles en -biotopen waarbij de verbinding wordt gelegd tussen gebouwd en groen erfgoed. Deze gebiedsgerichte aanpak is een belangrijke toevoeging om aan te kunnen sluiten bij ruimtelijke programma's.
2. Voorgesteld worden een aantal aanvullingen. Het gaat om de begrippen, cultuur- en natuur(erfgoed)waarden (hfst. 1), verschillende typen en gebieden landschappelijk groen erfgoed, alle aantallen monumenten (hfst. 2), uitvoeren klimaatadaptieve maatregelen (hfst. 3) en vervangen van de termen behoud en herstel groen erfgoed door ontwikkeling en innovatie (programmalijn 4).
3. Gelet op urgente opgaven is het opstellen van een werkplan "Takomst Staten en Stinzen" nodig, net als is gedaan voor de boerderijen (programmalijn 1) en dienen staten en stinzen toegevoegd worden aan het stimuleren herbestemming erfgoed, naast de speciale aandacht voor boerderijen en kerken (programmalijn 2).
4. Omdat het stimuleren van activiteiten monumenteninstellingen ook betrekking heeft op programmalijn 4, dient dit onder programmalijn 1 (algemeen) te vallen. Verder is aanpassing van de omschrijving en positie van de organisatie FEC noodzakelijk (programmalijn 3).

5. Pleidooi voor het benoemen van de grote transitieopgave in het groene erfgoed als gevolg van klimaatveranderingen en de transitiekosten concretiseren en hiervoor een financiële bijdrage aan besteden. Impuls vanuit gastvrijheidseconomie is nodig. Naast aansluiting op het programma landschap zal programmaliijn 4 moeten aansluiten op de programma's Natuur en Gastvrijheid.

Antwoord

1. In hfst. 1 staan de beleidsmatige kaders van het programma, gebaseerd op de omgevingsvisie. In de omgevingsvisie zijn de urgente opgaven die te maken hebben met verduurzaming, een belangrijk onderdeel. Dit staat nog onvoldoende beschreven in het programma en zal worden aangevuld.
Verder is in programmaliijn 1 als actiepunt al opgenomen dat er een visie zal worden ontwikkeld op de integratie van erfgoedwaarden bij de actuele opgaven zoals de klimaatopgave en herstel biodiversiteit. Bij dit actiepunt wordt aangegeven dat de samenhangende structuren en de in de zienswijze genoemde clusters van erfgoedwaarden (ensembles) van extra belang zijn. Voor die samenhangende structuren en clusters vormt de structuurvisie Grutsk op 'e Romte een belangrijke basis. De stinzen, states, buitenplaatsen en landgoederen zijn hierin in de Top 10 als samenhangende structuur van rood en groen erfgoed en landgoedbiotoop benoemd. Daarnaast is als actiepunt opgenomen om erfgoed integraler en gebiedsgericht te benaderen; meekoppelen met andere programma's, projecten en gebiedsontwikkelingen. Zo zijn er binnen het GLB mogelijkheden gecreëerd om integrale erfgoedinclusieve gebiedsplannen te ontwikkelen voor zowel agrarische gronden als niet-agrarische gronden. Deze kunnen worden gecombineerd met regelingen voor het gebouwde erfgoed of andere provinciale stimuleringsregelingen
Voor een groot deel komt het programma via de hiervoor genoemde onderdelen tegemoet aan de zienswijze. Er zijn echter onvoldoende financiële middelen voor erfgoed beschikbaar om naast de genoemde mogelijkheden, nog een apart programmaonderdeel voor het verduurzamen van erfgoedensembles op te nemen.
2. De scope van het programma betreft het cultureel erfgoed. Voor een belangrijk deel heeft dit een sterke samenhang met natuur en ecologische waarden. Dit geldt vooral voor het groene en cultuurlandschappelijke erfgoed. Dit heeft in het programma ook een aparte programmaliijn en werkt door in de ruimtelijke opgaven. Daarnaast is natuur een apart provinciaal beleidsveld dat ook doorwerkt in de ruimtelijke opgaven. Gelet op de scope van het programma voert het te ver om natuurerfgoed nog als een apart begrip op te nemen. Wel is er aanleiding om in programmaliijn 4 om bij de actie om erfgoed te koppelen aan andere groene programma's, daarbij specifiek ook natuur in de kop van de tekst op te nemen.
In hfst. 2 zullen naar aanleiding van de zienswijze de aantallen rijksmonumenten meer gespecificeerd worden en wordt het voorkomen van bijzondere gebieden zoals de parklandschappen bij Oranjewoud en Beetsterzwaag met ensembles van rood en groen erfgoed in de tekst opgenomen.
Het is niet nodig om in hfst 3. onder "wat willen we bereiken" specifiek het uitvoeren van klimaatadaptieve maatregelen en ontwikkeling en innovatie groen erfgoed te noemen omdat dit al valt onder "Erfgoed te benutten als inspiratiebron, koppelkansen en als een onderdeel van de ontwerpbasis voor nieuwe ontwikkelingen, opgaven en gebiedsplannen". Dit wordt in hfst 4 verder uitgewerkt.
3. Dat staten en stinzen urgente opgaven hebben wordt onderkend. Het programma biedt mogelijkheden om tegemoet te komen aan deze opgaven door de subsidieregeling monumenten die nu ook voor groene monumenten wordt opengesteld en door herstel en onderhoud van groen erfgoed onder te brengen in programma's en regelingen voor groen en natuur. Daarnaast is als actiepunt opgenomen dat erfgoed, waaronder staten, stinzen en buitenplaatsen gekoppeld worden aan de grote ruimtelijke opgaven zoals klimaatadaptatie, gezond water- en bodemsysteem en herstel biodiversiteit, programma's zoals het FPLG en gebiedsprocessen. Staten, stinzen en

buitenplaatsen kunnen verder een onderdeel worden van het eerdergenoemde actiepoint voor de te ontwikkelen visie op de integratie van erfgoedwaarden bij de actuele opgaven zoals de klimaatopgave, bodem en water en herstel biodiversiteit. Bij dit actiepoint is aangegeven dat de samenhangende structuren en clusters van erfgoedwaarden (ensembles) hierbij van extra belang zijn. Nadat het FEC de belangen en behoeften van de eigenaren voor de toekomstbestendigheid in beeld heeft gebracht, kan worden beoordeeld of er nog aanvullende acties nodig en mogelijk zijn. Gelet op de teruglopende financiële middelen is er geen ruimte om nog een apart werkplan staten en stinzen op te stellen binnen programmalijn 1.

Bij het actiepoint stimuleren van herbestemmingen van gebouwd erfgoed worden alle belangrijke categorieën benoemd, ook staten en buitenplaatsen. Deze kunnen gebruik maken van de hiervoor van toepassing zijnde regelingen en ondersteuning. Dat boerderijen en kerken nog speciale aandacht krijgen is gedaan vanwege de relatief slechte gemiddelde onderhoudstoestand van boerderijen en de afspraken in het kader van de nationale kerkenaanpak. Deze bijzondere omstandigheden gelden niet voor staten en stinzen. Daarnaast is er vanwege de teruglopende financiële middelen is er geen ruimte om bij het stimuleren van herbestemming staten, stinzen en buitenplaatsen nog speciale aandacht te geven binnen programmalijn 2).

4. Het klopt dat de stimulering van activiteiten monumenteninstellingen ook betrekking heeft op programmalijn 4. Daarnaast heeft het ook betrekking op programmalijn 2. Dit actiepoint zal worden verplaatst naar programmalijn 1 (algemeen).

Daarnaast is de tekst over de monumenteninstellingen aangepast zodat het FEC correct wordt aangegeven. Er wordt geen uitgebreidere omschrijving van het FEC opgenomen omdat dat voor de andere erfgoedinstellingen ook niet wordt gedaan.

5. De grote transitieopgaven voor erfgoed staan in zijn algemeenheid benoemd binnen programmalijn 1. Er zal naar aanleiding van de zienswijze in de tekst een toevoeging worden gemaakt binnen programmalijn 4 over het benoemen van de grote transitieopgave in het groene erfgoed als gevolg van klimaatveranderingen. Ook zal worden aangegeven dat dit zal worden gekoppeld aan de opgaven en bijbehorende programma's voor klimaatadaptatie, water en bodem en herstel biodiversiteit zoals het FPLG en het GLB.
6. Er is in het programma geen specifiek budget voor cultuurlandschappelijk en groen erfgoed opgenomen omdat de actiepunten via de budgetten die samenhangen met programmalijn 1 en 2 zullen worden gefinancierd.

Het inzetten van staten, stinzen en buitenplaatsen voor de gastvrijheidseconomie is kansrijk. Ook voor andere erfgoed categorieën geldt dit. De aansluiting op het provinciaal beleid voor recreatie en toerisme wordt onder programmalijn 1 wel benoemd maar verdient een apart actiepoint. Daarom wordt naar aanleiding van de zienswijze onder programmalijn 1 een apart actiepoint opgenomen waarin ook specifiek de staten, stinzen en buitenplaatsen zullen worden benoemd.

Behandeling in de Provinciale Commissie Landelijk Gebied (PCLG)

Omdat het programma Erfgoed raakvlakken heeft met het provinciale beleid voor het landelijk gebied is het op 21 juni ter informatie gepresenteerd aan de PCLG. Er was geen formele aanleiding voor een advies, maar er is wel een opmerking gemaakt die aanleiding geeft tot een wijziging. De opmerking was dat de relatie tussen erfgoed en recreatie en toerisme meer aandacht zou kunnen krijgen. In zienswijze 8 kwam dit punt ook aan de orde. De aansluiting op het provinciaal beleid voor recreatie en toerisme wordt onder programmalijn 1 wel benoemd maar verdient een apart actiepoint. Daarom wordt naar aanleiding van de zienswijze onder programmalijn 1 een apart actiepoint opgenomen waarin ook specifiek de staten, stinzen en buitenplaatsen zullen worden benoemd.

Reactie en wijziging:

Onder programmalijn 1 wordt het actiepoint "Erfgoed inzetten voor recreatie en toerisme" opgenomen en nader toegelicht.

Advies van het Platform Fryske Tsjerken

Het Platform Fryske Tsjerken kan Gedeputeerde Staten gevraagd en ongevraagd advies verlenen. Op 3 juli 2024 heeft het platform een advies uitgebracht naar aanleiding van het rapport 'Het duurzame behoud van Friese kerken' van Hester Terpstra. Dit rapport is opgesteld in opdracht van GS. In het rapport worden een aantal scenario's geschetst. Het platform adviseert GS om bij de vaststelling van het programma rekening te houden met dit advies.

- a. Geadviseerd wordt om Scenario 1 'Monitoring inregelen en om de zoveel tijd 'temperaturen' en Scenario 2 'Versterken huidige infrastructuur,' verder uit te werken. Aanvullend hierop adviseert het platform om een (niet-openbare) "kansenkaart" te maken en het probleem in te kaderen aan de hand van de meeste relevante criteria en indicatoren.
- b. Geadviseerd wordt om een haalbaarheidsonderzoek in te stellen naar Scenario 3; een Fries Fonds Religieus Erfgoed' of een Fonds van Toewijding.
- c. Voor Scenario 4 'Fryske Tsjerken Koöperaasje' twijfelt het platform aan de kansrijkheid en adviseert om voordat hier eventueel verder mee kan worden gegaan, eerst de slaag- en faalkansen te inventariseren, mede aan de hand van andere vergelijkbare initiatieven.

Reactie en wijziging

De kansen die het rapport en het platform ziet voor "monitoring inregelen en om de zoveel tijd 'temperaturen', 'versterken huidige infrastructuur', en een 'Fries Fonds Religieus Erfgoed' zien wij ook. In het kader van de uitvoering van dit programma zullen wij later een uitgewerkt standpunt innemen over het advies en het rapport. Vooruitlopend op het innemen van dit standpunt hebben we beoordeeld in hoeverre de tekst van het programma aanpassing behoeft. Belangrijk daarbij is dat een provinciale rol zal moeten worden ingevuld binnen de bestaande middelen.

In programmalijn 2 wordt onder het actiepoint '*stimuleren herbestemming*' specifiek ingegaan op de kerken. Naar aanleiding van het advies van het platform wordt de tekst onder dit actiepoint aangevuld vooruitlopend op het nog in te nemen standpunt.

Onderzocht zal worden: hoe de bestaande database Fryske Tsjerken onder meer op basis van gemeentelijke kerkenvisies verder kan worden uitgewerkt om zicht op de problematiek te kunnen houden; of de bestaande infrastructuur voor behoud en herbestemming kan worden versterkt en of er samen met de betrokken partijen een haalbaarheidsonderzoek kan worden verricht naar een 'Fries Fonds Religieus Erfgoed'. Een provinciale rol zal moeten worden ingevuld binnen de bestaande middelen.

Spelling-, stijl- en nummerring

Er zijn enkele redactionele foutjes gecorrigeerd in spelling, stijl en nummering, die niet inhoudelijk van aard zijn.